

**BỘ GIÁO DỤC VÀ ĐÀO TẠO BỘ VĂN HÓA, THỂ THAO VÀ DU LỊCH
TRƯỜNG ĐẠI HỌC MỸ THUẬT TP HỒ CHÍ MINH**

HỒ ĐẶNG BẠCH LÝ

**HÌNH TƯỢNG CON GÀ
TRONG TRANH KHẮC GỖ DÂN GIAN VIỆT NAM**

Chuyên ngành: Mỹ thuật tạo hình

Mã số: 8210102

TÓM TẮT LUẬN VĂN THẠC SĨ MỸ THUẬT

TP HỒ CHÍ MINH - 2019

MỞ ĐẦU

Tranh khắc gỗ dân gian Việt Nam và tự hào với truyền thống lâu dài, bền bỉ trong tìm tòi phát triển của một nghề mang tính dân tộc cao. Tranh dân gian không chỉ đơn thuần là dùng để trang trí, tô điểm mà còn là những bài học về đạo lý làm người, chứa đựng những giá trị tư tưởng, đạo đức, văn hóa, kinh nghiệm sống truyền lại cho thế hệ con cháu.

Trong tranh dân gian Việt Nam, hình ảnh con gà vốn trở nên gần gũi và quen thuộc với nhiều người, nhiều thế hệ. Thế nhưng không phải ai cũng hiểu hết ý nghĩa các loại gà trong dòng tranh dân gian này: phong phú, sâu sắc và sinh động như tranh Thần Kê, Gà đàn, Đại Cát. Xuất phát từ những thực tế trên tác giả đã lựa chọn nghiên cứu **“Hình tượng con gà trong tranh khắc gỗ dân gian Việt Nam”**.

Chương 1

CƠ SỞ LÝ LUẬN VÀ TỔNG QUAN VỀ HÌNH TƯỢNG CON GÀ TRONG TRANH DÂN GIAN VIỆT NAM

Hình tượng nghệ thuật là sự thống nhất giữa lý trí và tình cảm của người nghệ sĩ. Nghệ thuật có sức tác động kì diệu tới tâm hồn, tình cảm con người. Sự thống nhất, hài hoà giữa lý trí và tình cảm sẽ tạo nên sự thống nhất của hình tượng nghệ thuật. Thiên về lý trí sẽ làm mất tính hấp dẫn còn thiên về tình cảm thì hình tượng sẽ trở nên uỷ mị. Hình tượng nghệ thuật mang tính ước lệ. Ước lệ là biện pháp tái hiện sự vật hiện tượng bằng hình tượng có tính quy ước. Nghệ thuật được hiểu là cách thức mô phỏng cuộc sống. Song, dù phản ánh chân thực cuộc sống đến đâu, nghệ thuật cũng không thể mất đi yếu tố sáng tạo, tưởng tượng mà những yếu tố đó gọi chung là tính ước lệ của hình tượng. Sẽ không có nghệ thuật nếu không có hình tượng.

Con gà ở ngoài đời vốn và con vật năng động, có thể tự lo kiếm sống. Quan niệm dân gian xưa, gà trông với tiếng gáy vang tận đỉnh núi cao làm ma quỷ khiếp sợ, gọi ánh sáng xua tan bóng tối, là biểu tượng của thần hộ mệnh, diệt trừ, chế ngự cái xấu. Chính vì vậy, hình ảnh con gà xuất hiện trong mỹ thuật dân gian khá sớm.

Nghệ thuật tranh dân gian là một biểu hiện của nền văn hoá truyền thống của thế giới. Nghệ thuật tranh dân gian bắt nguồn từ các truyền thống đến từ cộng đồng và văn hoá - thể hiện bản sắc văn hoá bằng cách truyền đạt giá trị cộng đồng và thẩm mỹ. Nghệ thuật tranh dân gian bao gồm một loạt các phương tiện tiện dụng và trang trí như vải, gỗ, giấy, đất sét, kim loại và nhiều hơn nữa. Nghệ thuật tranh dân gian được tạo ra bởi các cá nhân có kỹ năng sáng tạo truyền đạt bản sắc văn

hoá đích thực của cộng đồng, chứ không phải là bản sắc nghệ thuật cá nhân hay cá tính. Các nghệ sỹ múa truyền thống học các kỹ năng và kỹ thuật thông qua việc học nghề trong các môi trường không chính thức, mặc dù họ cũng có thể được giáo dục chính thức.

Chương 2

HÌNH TƯỢNG CON GÀ ĐƯỢC THỂ HIỆN TRONG MỘT SỐ DÒNG TRANH DÂN GIAN VIỆT NAM TIÊU BIỂU

Hình ảnh chú gà trống oai vệ, hùng dũng biểu tượng cho sự thịnh vượng, cho 5 đức tính tốt của nam giới (người quân tử): tính văn (mào đỏ tựa như mũ cánh chuồn), tính vũ (cựa gà), tính dũng (không sợ địch thù), tính nhân (kiếm ăn theo đàn, cùng với đồng loại), tính tín (gáy báo giờ chính xác). Bức tranh gà *Đại cát* đã đi vào lòng người Việt Nam như một lời chúc, mang ý nghĩa nghênh xuân, một ý cổ động và được lặp lại trong nhiều tranh khác. Tranh Đông Hồ vẫn tồn tại như là một biểu tượng văn hoá của người dân Việt.

Một trong những tranh gà nổi tiếng nhất của dòng tranh Đông Hồ, phải kể đến bức tranh *Vinh hoa* hình bé trai ôm gà trống thuộc dòng tranh chúc tụng trong tranh dân gian Đông Hồ, thường được các gia đình mua về dán lên cột nhà trong những ngày Tết xưa.

Tranh *Gà dạ xướng nhật minh* vẽ một chú gà trống đứng co một chân (Kim kê độc lập - tư thế giống gà đại cát), mào, cánh, đuôi, lông mã được cách điệu rất đẹp. Trên tranh có chữ *Dạ xướng ngũ canh hòa* (*Đêm gáy năm canh đều đặn*). Vẽ kia của tranh, vẫn chú gà đó quay trở lại, và dòng chữ *Nhật minh tam tác thụy* (*Ngày mang tới ba điều lành*). Theo quan niệm xưa, tiếng gà gáy xua tan tà ma, quỷ quái, mang tới may mắn.

Bức tranh *Gà mẹ gà con* hay *Gà đàn* là biểu tượng của hạnh phúc. Trên tranh, con gà mái lớn đang ngậm con ong, đang hiền từ, chăm chút các con. Mười chú gà đứng quanh gà mẹ: con đang ría lông, con đang đùa chạy, con nấp dưới bụng mẹ... Mỗi con mỗi vẻ khác nhau, dường như tất cả đang hướng về một phía, phía miếng mồi của gà mẹ vừa kiếm được. Một số con được vẽ công phu, có sự nghiên cứu cẩn thận (như con ở góc trên cùng và ở góc cuối cùng bên phải bức tranh): lối xòe đôi cánh, lối choãi chân, quay nghiêng đầu, uốn thân mình... trông vừa thực, vừa cách điệu, gam màu sinh động âm áp càng làm tăng giá trị nghệ thuật.

Bức tranh *Gà thư hùng* có cảnh một gia đình gà gồm gà trống, gà mái và đàn con. Trên tranh có dòng chữ Nôm “lắm con nhiều cháu, giống cánh giống lông” một lời chúc thật sâu sắc! (Con nhà tông không giống lông cũng giống cánh). Gà mái có bố cục theo đường xoắn ốc - tạo

nên sự nũng nịu. Gà trống được đặt trong một hình thang, đáy lớn nằm trên - tạo nên tư thế chủ gia đình, che chở cho gà mái và đàn con. Bức tranh gợi không khí hạnh phúc, đầm ấm trong một gia đình. Bức *Tam Dương khai thái* (Gà gáy khi mặt trời mọc) với tựa đề này, tự nó đã thể hiện tính minh triết Đông phương trong chủ đề của bức tranh; có ý nghĩa chúc lành cho một ngày mới, hoặc một vận hội mới. Bức *Gà hoa hồng* thể hiện sự khỏe khoắn, mạnh mẽ.

Với dòng tranh Hàng Trống những chi tiết gà trống được sử dụng trong tranh mang đậm ảnh hưởng thẩm mỹ của giới quý tộc và sĩ phu kinh thành Cách kết hợp nét khắc tạo hình và mảng màu được vờn chuyển màu, tạo độ đậm, nhạt, sáng, tối, chuyển sắc tinh tế nên nhân vật trong tranh không còn là mảng bẹt như cách thể hiện của các dòng tranh đương thời. Bộ *Tứ quý* thể hiện ước vọng 4 mùa xuân - hạ - thu - đông luôn ngập tràn sức sống, thể hiện khả năng công phu, không bao giờ thiếu sắc thái uy vệ về ý nghĩa.

Trong dòng tranh Hàng Trống, con gà xuất hiện bên những khóm hoa mẫu đơn biểu hiện cho những mong muốn cuộc sống an lạc, thanh tịnh và còn là sự thể hiện khí chất của người quân tử trong sự hòa hợp với tự nhiên. Còn trong tranh Kim Hoàng, tranh gà gắn liền đời sống tâm linh - tranh gà để thờ tự với hình ảnh *Thần kê trừ tà* được khắc hình với những nét tinh tế thanh nhã hơn so với hình dáng tranh Đông Hồ, khi in làm nổi bật lên những đường nét mực trên tấm giấy hồng điều. Đường nét của tranh Kim Hoàng mang tính hình tượng hóa, cách điệu nhiều hơn hẳn so với tranh Đông Hồ, mặc dù sử dụng cùng một chủ đề. Ngày tết treo tranh gà Kim Hoàng để cầu mong an lành hạnh phúc.

Trong dân gian Huế, làng tranh Sinh chính là nơi hình tượng lục súc, ngũ tính được thể hiện nhiều nhất. Chúng liên quan đến dạng tranh thờ cúng, bảo vệ sự an lành cho gia súc, gia cầm mọi nhà. Các loại “tranh bếp” ở đây, chúng ta bắt chủ đề này được biểu hiện một cách sinh động. Chủ đề về chim cũng thường rất phổ biến trong trang trí Huế. Ngoại trừ phượng hoàng, vua của các loài lông vũ, chim thường được trình bày trong các kiểu thức có nội dung kết hợp như hoa - điều hay thụ - điều. Đề tài được gọi là phổ biến đó là chim xuất hiện bên những cây đại thụ với nhiều hình dáng khác nhau nhưng không ngoài 4 tư thế: phi (bay), minh (hót), túc (ngủ gật), thức (ăn). Trong sự liên tưởng về ngũ âm, *phi* có nghĩa là *thăng tiến*, *minh* đồng âm với túc là đầy đủ và *thực* đồng âm với *thực* là bổng lộc. Trong hệ trang trí động vật các giống loài tiêu biểu như chim bằng, chim bói cá, con bướm, con cá, con cáo, con chó, con chuồn chuồn, con cóc, con cua, dế, dơi, con gà....

Tranh con gà trong bộ 12 con giáp với nhiều kiểu thức tạo hình khác nhau một cách mộc

mạc, đơn giản bằng đường nét khắc nổi rồi bôi mực đen, in lên giấy, sau đó điểm tô màu. Các nghệ nhân xưa khi tạo tranh dân gian đều chứa đựng khát khao hạnh phúc, khát khao đời sống bình yên ấm áp của những người hết sức bình thường. Nó làm cho tranh dân gian còn lại đến giờ lúc nào cũng gần gũi, đầy tình cảm mà người nghệ nhân muốn chia sẻ mang đến cho con mắt bất kỳ ai. Ở đó, bên cạnh sự mộc mạc, chân tình cảm xúc còn có đan cài sự tinh tế về mặt tạo hình. Nét khắc của các nghệ nhân có độ uyển chuyển, bay múa tạo nên sự sống động của con vật”. Gà là vật nuôi gắn bó với cuộc sống con người, nên con gà được quan sát, diễn tả rất chính xác, được chạm nổi trong các thể dáng vô cùng sinh động, dân dã mà tinh tế trong từng chi tiết.

Mỗi bức tranh gà như mang tâm tư tình cảm mỗi con người. Với hình ảnh gà được các tác giả thể hiện dưới nhiều góc độ biểu cảm, màu sắc tươi sáng, tạo cho người xem cảm giác thân thuộc, gần gũi đồng thời cũng gợi nên những suy tư, những cung bậc cảm xúc khác nhau khi đứng trước một tác phẩm.

Chương 3

NHẬN ĐỊNH VỀ GIÁ TRỊ NGHỆ THUẬT HÌNH TƯỢNG CON GÀ TRONG TRANH DÂN GIAN VIỆT NAM VÀ TÁC PHẨM TỐT NGHIỆP

Hình tượng con gà trong tranh dân gian gắn bó chặt chẽ với đời sống vật chất, tinh thần của người nông dân, đề cao giá trị chân-thiện-mỹ, phản ánh ước vọng của con người từ những gì bình dân nhất cho đến những điều thiêng liêng cao quý trong cuộc sống.

Trong quá trình thực tế nghiên cứu, những ấn tượng mà cuộc sống, đối tượng đem lại cho tác giả nguồn cảm hứng sáng tác không ngừng. Với chủ đề thể hiện cảnh sum họp của đàn gà trống bên lũy tre làng bằng nét đẹp mộc mạc mang đậm bản sắc dân tộc Việt. Trong không gian ánh nắng chan hoà, đàn xen dưới những tán lá tre là hình ảnh đàn gà xum họp. dưới tán tre càng làm tăng thêm sự ấm cúng và náo nhiệt.

Tác phẩm *Sum vầy 1* mô tả một nhóm gà trống quay quần, hình ảnh thường thấy trong cuộc sống đời thường quanh ta qua hình ảnh những con vật gần gũi với con người có những đức tính tốt để thể hiện những ý nghĩa ẩn dụ và hàm ý cho những điều mong ước của con người trong cuộc sống, gợi không khí đầm ấm, thân tình. Hình ảnh uyển chuyển bắt đầu từ mảng tàn lá tre buông xuống nối sang đầu gà trống, lưng, đuôi, bụng, ngực chuyển từ con gà này sang con gà khác từ trên lưng vòng sang đuôi, cánh gà chạy xuống toàn bộ đàn gà là kết nối của nền đất, phía dưới nền tranh từ phải sang trái tạo thành một đường lượn hoàn hảo có nhịp chuyển động lúc dài, lúc ngắn, quãng chuyển tiếp nhẹ nhàng, quãng lại đột ngột gấp khúc khiến ta khó mà rời mắt.

Hòa sắc tươi sáng, gam màu vàng chủ đạo, ánh sáng chan hòa. Trong không gian nắng sáng, ánh sáng chan hoà, những mảng sáng có ánh vàng tạo cảm giác như đang ấm lên cùng không khí nào nhiệt của đàn gà trống.

Tác phẩm *Sum vầy 2* càng sinh động hơn khi kết hợp giàn bí, uốn lượn càng làm tăng giá trị đàn gà mái. Hình tượng những con gà mái tơ với nhiều gam màu nóng đã gợi lên nét đẹp mỹ miều của người con gái, mô tả vẻ đẹp quyến rũ nhất của hình ảnh con gà mái là sự uyển chuyển và nhẹ nhàng từ đầu cho đến đôi cánh, xúng xính của chiếc mào nhưng đỏ thắm khoe sắc trong nắng vàng hanh nhẹ. Nội dung luôn phản ánh ước mơ, khát vọng sống của con người về một cuộc sống no đủ, hạnh phúc.

Tác giả muốn người xem thấy được nét đẹp đặc trưng của hình tượng con gà trống, cũng như sự nhộn nhịp, sôi động qua nhịp điệu tạo hình của dáng mỗi con gà. Uyển chuyển nhẹ nhàng của gà mái, miêu tả chi tiết vào hình dáng đến chuyển động của từng con gà mái và cảnh trí đời thường trước mắt lột tả hình tượng một cách cụ thể, rõ ràng; nhưng mộc mạc, mơ mộng hay đơn giản hóa sự thật. Khi chọn hình tượng con gà thể hiện chất liệu khắc gỗ tác giả mong muốn chia sẻ cảm nhận sự lột tả liên tưởng so sánh, hình tượng đặc sắc mang nét bình dị chân quê, những gam màu trầm mộc mạc, nhưng bức tranh lại hàm chứa những ý nghĩa, biểu hiện những đức tính, phẩm chất quân tử và tìm thấy cái đẹp trong nghệ thuật. Mỗi hình tượng của con gà trong tập thể tưởng chừng như rời rạc và hỗn loạn nhưng cái đẹp của tác phẩm lại được như tăng thêm bởi sự tiết chế và lọc hình giản lược để tạo nhịp điệu một cách lôi cuốn, cũng như sinh động nhất tăng thêm không khí náo nhiệt trong tác phẩm.

Với giá trị nội dung và nghệ thuật mang đậm chất dân gian, diễn tả được cái hồn dân tộc. Tranh dân gian Việt Nam có sức hấp dẫn đặc biệt và mang tính giáo dục cao. Điều đó đã tạo nên sức hấp dẫn mãnh liệt cho dòng tranh này, góp phần cho kho tàng mỹ thuật Việt Nam những tác phẩm quý giá, để lại cho thế hệ sau những bài học bổ ích về mối tương quan giữa nét và mảng, hình và màu, mảng trống và đặc... trong tranh, đưa mỹ thuật Việt Nam hoà nhập với mỹ thuật thế giới mà vẫn giữ được bản sắc riêng, bản sắc dân tộc. Tác phẩm là kết quả của quá trình làm việc nghiên cứu có chọn lọc, sáng tác mang tính thẩm mỹ biểu hiện sinh động nhất mà năng lực bản thân tác giả có được trong quá trình nghiên cứu và sáng tác. Biểu hiện của nó ở nhận thức và kỹ năng, kỹ thuật xử lý khắc-in ấn các yếu tố hợp thành tác phẩm, nhiều yếu tố được và chưa được giúp tác giả xác định phương hướng nghiên cứu sắp tới dần hoàn thiện phương pháp sáng tác cho bản thân.

KẾT LUẬN

Có thể thấy rằng hình tượng con gà trong nghệ thuật tranh dân gian Việt Nam xưa đã chiếm một vị trí quan trọng trong đời sống người Việt. Với bốn dòng tranh Đông Hồ, Hàng Trống, Kim Hoàng, Làng Sinh được phát triển qua các dòng tranh khác nhau đã cho thấy sự dịch chuyển và ảnh hưởng lẫn nhau giữa chúng. Về kỹ thuật, chất liệu, dù các dòng tranh này đều sử dụng kỹ thuật khắc gỗ, in màu, tô màu, hay vẽ, nhưng mỗi dòng tranh lại tự tạo ra cho một hình thức kỹ thuật riêng.

Sự phong phú hình tượng con gà trong tranh là một trong những dòng chảy lịch sử của tranh dân gian cần được bảo tồn, lưu truyền và phát huy không ngừng nghỉ trong nghệ thuật. Qua đó, dòng tranh dân gian những tác phẩm sáng tạo giàu thẩm mỹ mang đậm tâm hồn Việt.

Các bức tranh có hình tượng con gà trong dòng tranh dân gian Việt Nam đã tạo được dấu ấn đậm nét trong lòng người hâm mộ. Tùy theo từng dòng tranh, mà dân gian vận dụng các hình thức khắc in riêng. Như tranh dân gian Đông Hồ ngoài bản khắc nét, người xưa còn dung kỹ thuật in chồng các bản các tranh dân gian của mỗi làng mang đặc trưng riêng của mỗi dòng tranh đó, mang các cảm xúc chân thật, biểu hiện tạo hình mang tính ước lệ với thế giới xung quanh một cách gần gũi dễ hiểu và sâu lắng như tranh: Đàn gà, Vinh Hoa, Thân Kê...

Về chất liệu, các nghệ nhân thể hiện chủ yếu trên gỗ, kỹ thuật khắc và nguyên liệu in, cách tạo hình được mỗi dòng tranh thể hiện hết sức khéo léo và tinh tế trong các dòng tranh của mình. Với hình tượng con gà trong tranh dân gian Việt Nam không chỉ mang đến cho công chúng vẻ đẹp của nghệ thuật mà quan trọng hơn nó chứa đựng tâm hồn của một dân tộc, bản sắc văn hóa của một quốc gia, cùng hơi thở của xã hội trong một giai đoạn lịch sử. Nghiên cứu, tìm hiểu những tác phẩm đó không chỉ là công việc mô tả vẻ đẹp của chúng mà còn phải “đọc” được các giá trị văn hóa, lịch sử và xã hội mà tác phẩm đã chuyển tải.

Sáng tác và nghiên cứu là quá trình thể hiện của người họa sĩ về sự hiểu biết và thực hành ý tưởng sáng tạo, đi tìm cái đẹp. Mọi chất liệu, bút pháp, kỹ thuật, bố cục đều nhằm biểu đạt những ý tưởng, sự rung động chân thành đối với cuộc sống của người nghệ sĩ. Qua quá trình nghiên cứu và sáng tác, tác giả cảm thấy cần có ý thức hơn trong việc thể hiện tư tưởng và trách nhiệm của mình trong tác phẩm.